

Józsa Márta

FÜNFKIRCHENI ÖTSZÖG

– pécsi szemelvények

Egy pohár arany

(Az elefántos ház)

Az elefánt úgy áll azon a vékony, barna kőpárkányon, mintha most lépett volna ki a porcelánboltból, és elégedetten néz le a Jókai téren sétálókra: lám, megcsináltam. Egy pici boltív is látszik a fenekem mögött, mintha nem sikerült volna nyugodtan bezárnia magam mögött az ajtót – vagy, biztos, ami biztos, hagyott magának legalább egy egérutat. Egy kiségernyi elefánt a hatalmas házon. Amely nem is egy ház, nem is több, nem is hiszem, hogy megszámlálható lenne a többen ékeskedő épületek sokasága – az elefántos ház egy is meg nem is, attól függ, honnan nézzük. Mert ugye a Jókai térről látszik a leginkább az elefánt, s ott sem mindegy, hogy az aprócska tér északi vagy déli sarkáról nézzük. Mert az északi sarkon vendéglő s kávéház, míg a délin apró boltok sokasága. Ebből következően aki a vendéglői oldalon áll, annak a kiskereskedők világára, míg az üzletsoron, annak a teraszokon léhán elnyújtózókra van kilátása. És ez még csak a földszint – meggyőződésem, hogy minden gyerek úgy születik: bárcsak valaha felmehetne az elefántos ház emeletére (vagy éppen a tetejére, de ahhoz hihetetlen szerencse kellene). Jőmagam két emeleti szintjén jártam: a kilenc-

venes évek közepén, a délszláv háborúk idején éppen az elefánt fölötti ablakok egy bárablakai voltak. Oda jártak a Boszniában szolgálatot teljesítő IFOR-katonák kikapcsolódni. Megesett, hogy hat-nyolc katona tapogatott egyetlen meztelen lányt – volt, akinek csak a bokája, s volt, akinek csak a feje búbja jutott. Mindjárt a fal szomszédságában pedig ott volt egyik otthonunk: a Művészetek (most már Művészetek és Irodalom) Háza, süppedős szalonjaival, rideg irodáival és megejtő terű tetőtéri galériájával. A test és a szellem, ha igaz. A földszinti kávéházban egyszer voltam. Egy pohár édeskes italra hívott meg valaki, az elixír különlegessége az volt, hogy aranylemezkék úsztak benne. Afféle aranyfüst, ahogy a toledói ötvösök dolgoznak. Azt mondták: tudtak ezek az alkímisták valamit, soká élt, aki megissza. Megittam, holott nem szerettem az édes italokat. Igaz, ahogy felnéztem, világosan láttam, amint az elefánt finnyásan kissé felhúzta az ormányát.

Memi pasa kaftánja

(A törökfürdő)

A pasát gyakran kínozták a csúz – noha kénytelen volt elismerni, hogy egész jó helyre került szolgálatba: Pannónia istenes helynek számított a poros Alföldhöz vagy a kiszámíthatatlan bakonyi erdőséghez képest. Szóval nem volt panaszkodnivalója Memi pasának: neki nem a hódítás, az építkezés kora jutott, hogy megmutathassa: a török egyik kezével elvesz ugyan, de a másikkal igenis adni tud. S hogy a fényességes Porta nemcsak a gyors és ütőképes hadviselésre, hanem lassú, türelmes, tájba simuló építkezésre is megtanította fáradságos külszolgálatra küldött fiait; s hogy igenis mint tenyérbe gyerekfej illeszkedik a dzsámi a közeli Mecsek perspektívájába. És valljuk be, Konstantinápolyban sem lát szebbet az ember a pécsi kolostorban kerengő szentéletű derviseknél. Ezt soha ne feledjétek el nekünk – sóhajtottam, miközben kiroppantotta a fájós derekát –, gondoljatok rám akkor is, amikor a gazda-

gon csordogáló kutak kiapadtak, s csak a kőpadok maradnak meg a pápisták újjáépített temploma mellett, mikor fényességes lábnyomaim helyén kisbabák hancúroznak majd, a medencék hűlt helyén a forró kőre csak a ferencesek templomának tornya vet némi árnyékot. Éjszakánként pedig sörözve csokolózó ifjúság veszi birtokába majd a helyet, ahol egykor az igazhitű fürdővendégeket masszírozták. Mintha már érzett is volna valami enyhe hűgyszagot – majdnem olyan forró és büdös, mint az otthoni éjszakák. Mit otthoni – javította ki azonnal magát –, az ember ott van otthon, ahol épít valamit. Ahol kiáztathatja megfáradt csontjait, hallgathatja a csobogó vizet az utóbb Ferencesek utcájának nevezett fürdő bejáratánál. Elnézegetné naphosszat, ahogy a szolgák hordják befelé a fát a fürdőkamra kemencéibe. Mindannyian az én kaftánomból léptetek elő, veti oda Memi pasa az utókornak. Mintha a lelkem válna tisztábbá – mormolja tovább –, de ideje adni a testnek is valamit. Belép a fürdőbe, lassan leveti a kaftánját, és rálép a masszírozókőre. A szolgák itt – ahogy honfitársa, a nagy török utazó, Evliya Çelebi is megmondta –, mint a nap, olyan tenyerűek.

Alulról nézni a nagy falat

(a Barbakán)

A Barbakánhoz a Püspökkerten át szoktunk menni, holott a Püspökkertben sétálni egy kicsit félelmetes s. Minden oldalról kerítés, s ahogy mész a furcsa alakú, néhol szinte vízszintesen álló ágak között, mindig érzed, hogy figyelnek. Nem csoda: a barokk ijeszt, a püspöki palota rád telepszik, érzed a lebennő csuhák szelét, minden ablakából mintha téged néznének a hatalmasok. Pedig amúgy jólesik az eső utáni friss illat, pihenteti a szemed a buja növényzet, a madárcsicsergés is csak mérsékelten keveredik az autók zajával, mégsem ácsorogsz, caplatsz tovább, mint akinek dolga van, néha fölpillantasz az épületre, nem követtél-e el valami oda nem illőt. Idegen vagy a kertben. Aztán jön a forgóka-

pu, azon túl egy másik kert egy másik világban. Itt van a kapu, amelynek egyetlen dolga, hogy őrizzen a török veszedelem ellen egy másik kaput, a várét. A kapu kapuja tulajdonképpen, olyan előkelő volt ez a vár, hogy külön bástyával védték még a bejáratát is (ezt is jelenti ez a törökös hangzású szó: kapubástya). Felvonóhid kötötte össze a két kaput – ha egyszer felhúzták, az árván maradt Barbakán örökre elszakadt az anyavártól. Ahogy most a püspöki palotától: a fal melletti foghíjas lépcsőkön gyereksereg mászik, ostromosat játszik, néha beakad a lábuk egy-egy hiányzó deszka helyére. Néhány szépen felöltöztetett kislány nézi őket irigykedve: őket a nagymama hozta ide illedelmesen sétálni, ők nem mászhatnak fel, mert még öszszepiszkolnák, ne adj' isten: megütnék magukat. Pedig ezernyi lőrés és a lábuk alatt elterülő város vár itt minden gyereket – aggódó anyák sóhajtozva nézik őket, míg a kölykök meg nem unják, s el nem rohannak focizni a várárokbá. Azt mondják, a hatvanas években még feltöltötték vízzel telente, a pécsi gyerekek a Barbakán tövében tanultak korcsolyázni. Ami azt illeti, lehetett itt tanulni mást is: a sánc a gyerekeké, a külső vároddal a férfiak kedves játszótere. Csülkös babgulyást mérnek *Szalon* sörrel – amelyről minden pécsi halálbiztosan állítja, hogy a sörök egyetlen, méltán koronázott és örökös királya.

Szív utca

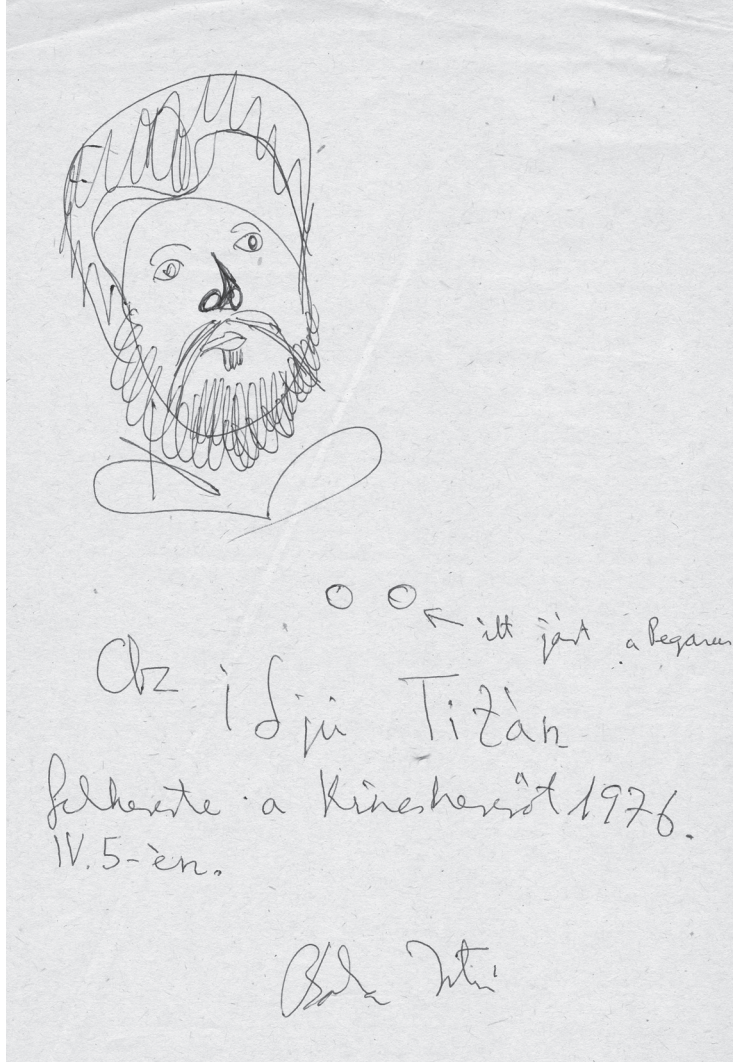
(a zsidó temető)

Stern Jakab Rohoncon született és a Szív utcában nyugszik. Nem volt egyszerű letelepednie a fiatal kereskedőnek a zárt városba, amelynek polgárai 1692-ben ünnepélyes fogadalmat is tettek. Arra, hogy zsidók nem lakhatnak Pécs falain belül. Térdig lejárt a lábát, mire rá is érvényes lett a megalázó kilincselés után bevezetett türelmi rendelet. Stern Jakab türelmes volt, és biztos volt abban: ha egy városban alig élnek zsidók, akkor ott van mit keresnie a Burgenlandból érkező kereskedőnek. Sikerült is megtalálnia a

számítását, nyilvánvalóvá vált, hogy ott éli le az életét, ott is akar majd nyugodni. Ám nem volt hol: nem volt zsidó temető. A zsidók ugyanis akkorra már kereskedhettek, ipart űzhettek és ingatlant is bérelhettek, de házat vagy földet – például temetőnek valót – vásárolniuk tilos volt. Egyesületet azonban létrehozhattak, Stern Jakab innen közelített: megalapította a *Chevra Kadisa* izraelita jótékonyági és temetkezési egyletet. Így már jóval hivatalosabban hangzott, amikor egy beadványban telket kért a várostól. Venni tehát nem vehettek, de kapni kaphattak, sőt néhány évvel később, 1827-ben még azt is megengedte Pécs városa a zsidóknak, hogy a temetőt bekerítsék. Nemzedékeken át oda temetkeztek a pécsi zsidók, oda hordták a sírokra a köveket a gyászoló utódok. Öt nemzedéken át.

Stern Jakab szépunokái zömmel már nem a Szív utcában nyugszanak, hanem őseik szülőföldjén. Száztizennyolc évvel a temető bekerítése után hatszáz zsidó kényszermunkást hajtottak Rohoncra, hogy ott védvonalat építsenek a Vörös Hadsereg ellen. Egy márciusi estén a helyi notabilitás, Batthyány Margit grófnő, született Margareta Thysen-Bornemisza estélyt szervezett kastélyában a helyi náciknak és az arra járó Gestapo-vezéreknek. A nagy mulatozás közepette valakinek eszébe jutottak a csűrökben elszállásolt zsidók, és a hangulat fokozásaképp körülbelül kétszázat közülük azon nyomban lemészárolták. Majd jött a másnaposság, sebjaj, kutyaharapást szórórével: reggel a halottakat az életben maradt foglyokkal elföldeltették, majd őket is lemészárolták. Pár nap múlva odaért a front, a tettesek eltűntek. A máig föltáratlan tömegsír emlékét leginkább Elfriede Jelinek őrzi. Ő – már Nobel-díjasként – drámát írt a rohonci mészárlásról. De nem merte vagy nem akarta bemutatni Ausztriában, a premier Münchenben volt.

Hát így kerültek Stern Jakab utódai haza Rohoncra. A Szív utcai temető pedig ma is áll. Egy műholdas térkép útmutatása szerint Stern Jakab hamvai a Pécsi Határőr Igazgatóság, a volt tejgyár telepe, a mentőállomás, a hőközpont, egy óvoda és egy dózerolt terület között nyugszanak.

Baka István rajza

A Fürdő utcai orgona

(a Nagyzsinaorgona)

Feszl Frigyes és Kauser Lipót építőmesterek gondban voltak. Egyrészt az volt a probléma, hogy még el sem kezdődött az építkezés, máris nagy veszteséggel kellett szembenézniük. Hiányzott nekik a harmadik mester, Gerster Károly nagyon. Béke poraira, mondták, valahányszor rápillantottak a tervrajzra. Másrészt nem értették, mit akarnak ezek itt: a hitközség drága építkezésbe fog velük, a kor nagyjaival tervezeti meg a templomot, az emeletes zsinagógát, és most hirtelen egy tejfelesszájúra bízna az orgona építését. Mindössze harmincöt éves, és annyit tudni róla, hogy Párizsból érkezett, és még sohasem épített egyedül orgonát. Mert értik őket, hogy nagy pénz az a százhuszezer forint, ami az építkezéshez kell, a fele is alig jött össze a hitközség tagjaitól és vehettek fel hitelt, de ekkora zsinagóga nemhogy Pécsen, az

egész Dunántúlon nem épül többé soha többé, amíg a világ világ, gondolták a mesterek, s igazuk lett. És akkor éppen az orgonán spórolni? – méltatlankodtak. Ilyen orgonát nem látott még a világ, mormolta párhuzamosan odakint az ajtó előtt toporgó orgonaépítő. Nem a pénz számít, bízunk a fiatalokban, mondogatták a hitközség elöljárói. Mi sem bízunk abban – érvelt egyikük –, hogy ki tudjuk fizetni az ötezer aranykoronás büntetést, amit hazafias viselkedés címén rótt ránk Haynau '48 után. És lám, már el is felejtettük. De ez a zsinagóga életünk nagy műve, hajtogatták a mesterek, mi nagymester orgonáját álmodtuk ide. Láthatatlanban is életem első nagy műve, hajtogatta odakint az ifjú Angster. Odabent eldőlni látszott a csata. Nagyapáinknak még imádkozniuk sem volt hol – hangzott el a döntő érv –, míg az öreg Engel, ki tudja, hogyan, szerzett egy házat, annak egyik szobájában imádkoztunk, amikor végre-valahára összegyűlt a tíz férfi a városban. És ennek alig hatvan éve – fiatalabbak vagyunk mi gyülekezetnek, mint ez a művész orgonaépítőnek.

Angster Józsefnek két évig a hangját is alig lehetett hallani, míg 1869. március 21-én meg nem szólalt az orgona. Az első a későbbi ezerháromszáz Angster-orgonából. Messze földön beszéltek róla, és mindenki a zsidókat irigyelte. Még Lów Lipót szegedi rabbi is prédikált, méghozzá magyarul. A templomavatásra tömegek zarándokoltak.

Tömeg ma már ritkán gyűlik össze a Fürdő utcában. Azért április 16-án, Jom haSoá napján eljön, aki tud – akkor olvassák föl a *Könynyek könyvéből* azt a 3022 nevet. Azokét, akik 1944 óta hiányoznak a hitközségből.

És 1995. november 4-én is nagyon sokan voltak ott. Aznap gyilkolták meg Jichak Rabint.

Pécs – egyetemi tanulmányaim helyszíne – számomra fontos kedves helyszíneiről írott rövidprózaim akkor születtek, amikor a város Európa kulturális fővárosa volt. Németül jelentek meg a Wilhelm Droste és Zádor Éva gondozta *Pécs – Ein Reise und Lesebuch* című antológiában, az Arco Verlag és a Drei Raben gondozásában.

Mesés Péter

EREDETI ÉS MÁSOLAT

Nem vagyok különösebben nagy utazó, vagyis itt és most azt mondhatom tán, nem vagyok egy Evliya Çelebi. Sohasem vágytam beutazni a világot (mire való akkor az internet?), legfeljebb rövidebb repülőzés, egy, de legfeljebb kétnapos autótúr, ilyenek. Rengeg minden belefér abba is, minek kellene az a nagy igyekezet. Persze még a nekem kiszabott határokba beleférő helyeket illetően sem jutottam el mindenhova. Sokat lehet ám menni autóval egy-két nap alatt.

Van egy város azonban, Mostar, amit mindig is meg akartam nézni, amire, ha úgy tetszik, kíváncsi voltam, mert állt ott egy híd, ami valamiért már gyermekkoromtól fogva elbűvölt engem, nem tudom, miért, hisz soha nem láttam, csak képen. Igaz, hihetetlen szép az íve, rendkívül vad alatta a Neretva, ugyanakkor középkori (mármint a törökjárta vidékeken még a híd épültekor, 1566-ban is középkori) viszonyokhoz képest nagyon is urbánus környezet veszi körül. De hát nem ez az egyetlen híd, amit képen láttam, ráadásul nem is a legöregebb, mentem már át öregebb hídon is, saját lábaimmal, no és más hidak is épültek urbánus környezetben a régi időkben. De mégis, elbűvölt engem ez a Neretván átívelő Öreg híd. Soha nem láttam.

Persze tudom, miért pont ez a híd volt az, amit mindig is látni akartam. Van egy festő ugyebár, Csontváry Kosztká Tivadar, akinek a képei még a hídnál is korábban elbűvöltek, egészen kicsi gyermekként, annyira, hogy ez a bűvölet még ma is tart. Ő, a posztimpresz-